

סיפור מלחמת המלכים ומגמתו

עיון ספרותי בסיפור מלחמת המלכים - בתוכנו, מבנהו וסגנונו - מעלה, שמגמתו העיקרית היא להציג את אופיים השלילי של מלכי הכר - בפני עצמם ומתוך ניגוד למלכי-צדק ולאברהם. בכך מהווה הסיפור רקע להחלטה על הפיכת האיזור, ואולי אף אזהרה שבטרם ענישה.

סיפור מלחמת המלכים (בראשית יד) מהווה פרשיה סגורה בתוך שרשרת הסיפורים על אברהם. לדעת רבים, מגמת הסיפור היא הבלטת צדדים באישיותו של אברהם - כמו מסירותו, אמונתו ונדיבות ליבו. כך, למשל, כתב הרד"ק (בראשית יד, א): "ונכתב הספור הזה בתורה להודיע יושר לבב אברהם עם האל ובוטח בו בכל לב. כי במעט אנשים רדף אחר ארבעה מלכים, ולהודיע כי ראוי לאדם למסור עצמו למקום סכנה להציל קרובו, כמו שעשה אברהם אבינו". גישה אחרת רואה את הלקח שעולה מהתנהגותו של לוט: "והוא ישב בסדום - לקיים מה שנאמר: 'הולך את חכמים יחכם ורעה כסלים ירוע' (משלי יג, כ)" (בראשית רבה מב, ז).

אולם נראה, שהסיפור ממקד את מבטו לא אל אברהם כשלעצמו ולא אל לוט, אלא דווקא אל **מלך סדום**, המייצג את מלכי הכר ועריהם. מלך סדום הוא הדמות היחידה החוזרת את הסיפור כולו, ואופיו מתואר ומובלט בו באופנים שונים.

הסיפור נחלק, לפי סגנונו ועניינו, לשני חלקים שווים בני שנים-עשר פסוקים כל אחד:

א.	א - יב: מסע מלכי הצפון לכנען ומלחמתם במלכי הכר.
ב.	יג - כד: פעולת ההצלה של אברהם ותוצאותיה.
	כל אחד משני חלקים אלו מתחלק אף הוא לשני חלקים, באופן זה:
א	1. א - ז: כותרת וסיפור הרקע למלחמה.
2.	ח - יב: תיאור היקרב בין מלכי הצפון ומלכי הכר ותוצאותיו.
ב	1. יג - טז: פעולת ההצלה של אברהם.
2.	יז - כד: תגובות מלך סדום ומלכי-צדק עם שובו של אברהם.

1. מן המפרשים החדשים כתב א. כהנא: הפרשה היא הימנון לאברם. כאן הוא מופיע בתואר גיבור נדיב, בהתייחסותו אל המלכים השכנים, והוא רב את ריב החלש מיד העריץ. נפשו של אברם מצוירת כאן

שני חלקי המשנה א2 ו-ב2 פותחים באותן המלים: **ויצא מלך סדום** (ח; יז), מה שמעמיד את מלך סדום במרכז שני החלקים א ו-ב.

חלק א (א - יב)

מתוך **נותרת הפרק** (א-ג) עולה, שארבעת מלכי הצפון באו כדי לערוך מלחמה עם חמשת מלכי הכנען ולשם כך חברו כולם אל עמק השידים. מתקבל הרושם, שההתמודדות היא בין שני צבאות שווי-כוחות והיא נקבעה מראש, מסיבה שאינה מפורטת.

אולם, קשה מאוד לקבל תיאור זה מבחינה ריאליטית, שהרי אין להשוות בין מלכי הצפון לבין מלכי הכנען. כל אחד ממלכי הצפון מולך על ממלכה של ממש, וברית מלכי הצפון היא מעצמה המשתרעת על כל מסופוטמיה - מעילם ושנער במזרח ועד אלסר וגויים במערב. לעומת זאת, כל אחד ממלכי הכנען מולך על עיר קטנה וחמש הערים גם יחד מרוכזות בשטח קטן, המתבטל בהשוואה לשטח מעצמת הצפון. כאלה הם גם יחסי הכוחות הצבאיים ביניהם, ולכן לא סביר שצבא ברית הצפון יצא למסע מלחמה נגד ערי הכנען.

באמת, מתיאור **הרקע** (ד-ז) מתקבלת תמונה שונה לגמרי. מסע מלכי הצפון נועד לדכא מרידה של עמי כנען, שהיו משועבדים לברית זו ומרדו בה. עמים אלה היוו כוח משמעותי ושטחם הוא בעל חשיבות רבה. מסע הדיכוי עובר בארץ כנען מצפונה (הרפאים - בבשן), לאורך עבר הירדן המזרחי (הזוזים, האימים והחורים). ועד לדרומה (איל פארן) וסב חזרה דרך הנגב (מקום העמלקים והאמורים).

בכתוב לא מצויינת שום התייחסות של מלכי הצפון לערי הכנען, אף שעברו לידם בבואם ובשובם. והנה, לאחר שמלכי הצפון הכניעו את עמי כנען והם בדרכם חזרה, יוצאים מלך סדום ועמיתיו, מיוזמתם, להילחם נגד צבא הצפון. פעולה כזו הרי נועדה מראש לכישלון ואין היא מעידה אלא על **התרברבות**.

סיפור הקרב כלל אינו מתואר, כי כזה לא היה. באופן אירוני מתאר הכתוב את מנוסתם המיידית של מלכי סדום ועמורה ונפילתם (כנראה לצורך התחבאות) בבורות

בתכלית המעלה והשלמות ובייחוד בהתרחקותה מליהנות מעשרם של אחרים (מקרא מפורש, בראשית סיכום פרק יז), ומ.ד. קאסוטו כתב: מרכזו של העניין אינו אלא אברם ומה ששייך לאברם. לא רק במקום שנזכר שם אברם... אלא גם בחלק הראשון של הפרק כל העניין וכל פרטיו לא נאמרו אלא כדי לסמכם לאברם ולמשפחתו, בהתאם לשיטה של "מעשה אבות סימן לבנים" (אנציקלופדיה מקראית כרך ב עמוד 328).

2. זיהויים של אלסר וגויים אינו מוחלט. את אלסר נוטים למקם בין חרן ובין כרכמיש וגויים - אפשר שאינו שם של מקום מסויים, על כך ראה באנציקלופדיה מקראית בערכיהם. זיהוי מקורות שמות מלכי ערים אלה: אריוך - שם חורי, ותדעל - שם חיתי (ראה הערה 7), מחזק את שיוכם למערב מסופוטמיה.

החמר (=ביטומן, אספלט). נראה, שתיאור אירוני זה מחוזק בדרך של לשון נופל על לשון: **סדום - שידים ו- עמורה - חמרי**. תגובת מלכי הצפון - לקיחת האנשים על רכושם, כשלל - הייתה חמורה במיוחד, בשל החוצפה שבמעשה מלכי הכר.

לאור כל זאת מתקבל, שהצגת הדברים בכותרת הסיפור, כאילו יחסי הכוחות שווים, היא הצגה מגמתית. על רקע הסיפור האמיתי, הכותרת היא בלתי אפשרית והיא באה למקד את מבט הקורא במלכי הכר ולהציג את מלחמתם בצורה אירונית: כך גם הערכת הכוחות שבפסוק ט: **"ארבעה מלכים את החמשה"** - היא הערכת אירונית, שלפיה יש אפילו יתרון, כביכול, לחמישה על הארבעה³.

חלק ב (יג - כד)

בחלק זה מופנה מבט הקורא למחנהו של אברהם. אברהם אוסף את אנשיו למרדף, ובפעולה מחושבת, תוך ניצול גורם ההפתעה וחשכת הלילה, הוא תוקף עם מחנהו בשני ראשים - מביס את השובים ומשיב את שללם⁴.

וחנה, מי שמזדרז לצאת לקראת אברהם בשובו הוא דווקא מלך סדום. אלא שהתפרצותו שוב נשארת כתלויה באוויר, והכתוב עובר לתאר את קבלת הפנים של מלכי-צדק. מעבר זה בא ליצור **ניגוד** בין מלך סדום לבין מלכי-צדק, ואם כן ו' זו ('שומלכי-צדק') היא ו' הניגוד. זה מול זה מתאר הכתוב את שני המלכים. מלכי-צדק מלך שלם אינו מעורב ישירות במלחמה, ובכל זאת הוא יוצא לקדם את פני אברהם בלחם וביין ובברכות לו ולא עליון. אברהם גומל לו בנתינת מעשר.

3. ז. זקוביץ, אנציקלופדיה מקראית כרך ח, עמוד 66. ובמדרש לקח טוב נאמר: שידים - על שם סדום, וכן בפשיטא: לעומקא דסדומיא.
4. מ. ד. קאסוטו (אנציקלופדיה מקראית כרך ב, עמוד 329) העיר, שהמילה 'מלך' משמשת בפרקנו כמילה מנחה. 21 פעמים מופיעה מילה זו (7x3) בחלק א ו- 7 פעמים בחלק ב. ויש להוסיף על כך, שמתוך 28 הזכרות אלה, 14 מהן מתייחסות למלכי הכר, כאילו בא הכתוב לייחס משקל שווה למלכי הכר כמו ליתר כל המלכים האחרים המוזכרים בפרק. נראה, שגם השימוש במילה המנחה באופן זה מצטרף אל ההצגה האירונית של מלכי הכר.
5. גם צבאו של אברהם הוא אפסי ביחס לצבא הצפון, אלא שלבד מתכנון הפעולה, כפי שצויין, יש גם להניח שאברהם תקף רק את מחנה השובים שהתנהל, כנראה, לאיטו ובמנותק מעיקרו של הצבא. מעל לכך ניכר היה, שעזרת האל היתה עמו, כפי שאומר לו מלכי-צדק (ב).

לעומתו, מלך סדום - זה שנחל תבוסה ואברהם הציל את אנשיו ורכושו - מתפרץ לקראת אברהם, בידיים ריקות וללא ברכה או תודה, ומילותיו הראשונות הן: "תן לי..." (כא)! ויתורו, כביכול, על הרכוש והסתפקותו בקבלת הנפש בלבד אינם משקפים נדיבות אלא דווקא תובענות, שכן לפי החוק שהיה מקובל אז אברהם קנה במלחמתו את הרכוש עם הנפש⁶. לכן, בדרישת מלך סדום את הנפש שוב יש מן החוצפה.

דבר אברהם בתגובה מוסיפים לתאר את קלסתרונו של מלך סדום כמי שעוד יכול היה לומר "אני העשרתי את אברם" (כג)...

בחלק זה מתאר הכתוב את מלך סדום כתובען וגס-רוח.

היחס בין חלק א לחלק ב

בחלק א זירת ההתרחשות היא סביב מחנהו של מלך סדום. בחלק ב ההתרחשות היא סביב מחנה אברהם, אולם גם בחלק זה מרכז מלך סדום את המבט אליו. נוצרת מערכת של ניגודים בתוך חלק ב ובין חלק ב לחלק א. בחלק ב נוצר ניגוד בין מלך סדום לבין מלכי-צדק, כאמור, ובין מלך סדום לבין אברהם (ביחס לרכוש ובאמונה). בין חלק ב לחלק א מתקבל ניגוד, בין התרברבותם של מלך סדום ועמיתיו ותבוסתם לעומת השתדלותם של אברהם ואנשיו והצלחתם.

מסגרת שני החלקים א ו- ב מעמידה זה מול זה גם את מחנה סדום מול עמיתיו של אברהם. חלק א פותח ברשימת ברית ערי הכר (ב) וחותם במלים: "והוא ישב בסדום" (יב), וחלק ב פותח בתיאור בעלי ברית אברהם (יג) וגם מסיים בהם: "וענר אשכל וממרא" (כד). הנגדה זו מפתחת את הביקורת, מעבר למלכי הכר וצבאם, גם אל ערי הכר והאזור כולו.

מגמת הסיפור ומקומו

בסיפור על מאורע היסטורי גדול ממדים משתמש הכתוב כדי להציג בפני הקורא את ברית מלכי הכר. ערי הכר ואנשיהם מיוצגים על ידי חמשת מלכיהם (ב; ח). בדרך של הדרגה הכתוב מתרכז בשני מלכים מבין החמישה - מלכי סדום ועמורה (י; יא), ומתמקד במלך אחד - הוא מלך סדום (יב; יז; כא-כד). התמקדות העדשה המגדלת של הכתוב על מלך סדום חושפת את דמותו ביקורתה ונלוזותה, ברכושניותה, חוצפנותה וחילוניותה.

6. בעל יענח רזא כתב: "פירש הרי יוסף בכור שור... כי בדין הכל שלו (של אברהם), כדאמר: המציל מן הגייס הכל שלו" (נבא קמא קיד, א) (מובא ב'יתוספות השלם', מאת י. גליס, תשמ"ג, כרך ב, עמוד נ; וראה גם שם, עמוד מט, פיסקה ז). וא. כהנא בפירושו כאן לפסוק כא כתב: לאברם היה בדין כל הבין, בין נפש בין רכוש.

דמותו של מלך סדום - כנציג המלכים, נציגי הערים - באה ללמד, כנראה, על אנשי ככר הירדן כולה. בפרק זה לא מתוארת רשעותם של אנשי ככר הירדן, אולם הדבר נרמז בפתח הסיפור בדרך של **מדרש שמות**. כך נדרש במדרש תנחומא (לך-לך ח):

ברע - שהיה רע לשמים ולבריות

ברשע - שנעשה רשע

שנאב - שהיה שונא לאב שבשמים

שמאבר - שאמר: אעלה באבר על במתי עב?⁷

שמו של מלך בלע אינו נזכר בכתוב, אך ייתכן ומדרש השם הוא בשם העיך: **בלע** - לשון מרמה, ובראשית רבה: שנתבלעו דיוריה (מב, ה)⁸.

על רשעותם של אנשים אלה כבר השמיענו הכתוב בסיפור פרידת לוט מעל אברהם (יג, ג) והדגמה לכך מתוארת בהמשך (יח, כ - יט, כח), עם סיפור גורלם. בסיפור המלחמה, המלמד על מלכי הככר, יש רקע להחלטה על הפיכת המקום. ייתכן גם, שהמלחמה עצמה ותוצאתה היה בהן בכדי להוות אזהרה למלכי הככר, בבחינת יאין עונשין אלא אם כן מזהיריין - אך אלו לא למדו את הלקח הראוי.

7. על המדרשים השונים לשמות מלכי הככר, ראה בתורה שלמה לבראשית יד, ב, אות טו. לעומת זאת, שמותיהם של ארבעת מלכי הצפון מוכרים מלשונות ארצותיהם ונראה שהם מקוריים. על הנסיונות לזיהוי שמות מלכי הצפון, ראה בעולם התנייך לפרק זה, פסוקים א-ב.

8. יש להעיר על השוני בין צוער ליתר ארבע הערים. בתיאור גבול הכנעני (בראשית י, יט) נאמר - "באבך סדמה ועמרה ואדמה וצבים עד לשעי" - והעיר צוער אינה נזכרת. מסתבר, שצוער הייתה מובדלת מעט מארבע ערי הככר. כך עולה גם מסיפור בריחת לוט מככר הירדן: "הנה נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והיא מצער... על כן קרא שם העיר צוער" (בראשית יט, כ-כב). כך עולה גם מדברים לד, ג. לפי סיפור זה, אולי נבדלה צוער - לטובה - מיתר הערים גם בחומרת חטאיה. בפרקנו בא השוני לידי ביטוי בהחסרת שם מלכה של צוער ודרשת הגנאי היא, כנראה, בשם העיר.